

**PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH
PRZY OŁTARZU GŁÓWNYM
W KOŚCIELE PW. WSZYSTKICH ŚWIĘTYCH
W STARYM BIAŁCZU**

Ołtarz główny i boczne wzniesione są w jednonawowym, kościele pw. Wszystkich Świętych, w Starym Białczu.

Ołtarz główny, w osi kościoła, w absydzie prezbiterium, oraz dwa ołtarze boczne, ustawione po obu stronach południowej i północnej ściany, w pierwszym przęśle korpusu świątyni. Kolejne dwa ołtarze boczne są w drugim przęśle świątyni.

Ołtarze są architektoniczne, drewniane, polichromowane i metalizowane, z obrazami, wystrojem snycerskim, oraz rzeźbiarskim. Ołtarz, po stronie południowej, malowany jest iluzjonistycznie. Ołtarze funkcjonują w polichromowanym, dekoracyjnym, wnętrzu kościoła z XVIII wieku.

Retabulum ołtarza głównego w kościele, zamyka oś centralną barokowego wnętrza świątyni, wzniesionej w 1717 roku, z fundacji Franciszka Gajewskiego, prawdopodobnie, według projektu Jana Catenazziego. Budowla jest orientowana, jednonawowa, z absydialnie zamkniętym prezbiterium, zakrystią i skarbczykiem, od północy oraz kruchtą – od zachodu.

Kościół, zdobią unikalne freski, malowane na sklepieniach, z lat 1726- 1730.

Z XIX wieku, pochodzą organy, chrzcielnica i ambona. Wcześniej istniały kościoły, drewniane, z XIII – XVII wieku.

W ołtarzu głównym, funkcjonuje kultowy obraz Matki Bożej Śnieżnej z 1641 roku, pierwotnie wyposażony w srebrne sukienki, które po zuchwałej kradzieży, zostały częściowo odzyskane. Złoczone korony zdobią wizerunki Maryi i Jezusa. Obraz ocalały jest z drewnianej świątyni, konsekrowanej w 1644 roku, również fundacji Gajewskich, która spłonęła pół wieku później.

OŁTARZ GŁÓWNY

Ołtarz główny jest jednokondygnacyjny, jednoosiowy, architektoniczny, drewniany, polichromowany, metalizowany, ze zwieńczeniem, na dwukondygnacyjnym cokole, z bramkami, tabernakulum i mensą, z antepedium, o przybliżonych wymiarach - 1500cm x 780cm. W polu centralnym, mieści wizerunek (ok. 150cm x 100cm) Matki Bożej Śnieżnej, malowany olejno, na podobraziu płóciennym, z 1641 roku, ze srebrnymi, złotymi koronami. Profilowaną ramę, dekoruje snycerka z karbowanej wstęgi i liści akantu.

Oś centralna, flankowana jest parą kolumn o kapitelach kompozytowych, na tle zdwojonych pilastrów i półpilastrów, dekorowanych snycerką wstęgowo - cęgową. Kolumny wspierają wydatne, gierowane gzymsowanie, w osi, przybierające formę łuku odcinkowego. Kondygnację ołtarza, spina para spływów wolutowych, dekorowanych karbowaną wstęgą i liśćmi akantu, oraz pełnoplastyczne girlandy floralne, podpięte do gzymsu. Na skrajach kondygnacji stoją półplastyczne figury (wys.170 cm), Św. Anny, z Maryją i Dzieciątkiem Jezus, po lewej oraz Św. Doroty, po prawej stronie. Rama, w polu centralnym, jest zdwojona, dekorowana snycerką wstęgowo - cęgową, zamknięta

u góry łukiem nadwieszonym, ze snycerską dekoracją palmetowo - wstęgową, w podłuczu. Ramę, wypełnia po zamknięciu, obraz - zasuwa (215cm x 180cm), z przedstawieniem Zwiastowania NMP, malowany na desce. Nad ramą jest , półplastyczna, korona, podtrzymywana przez parę pełnoplastycznych putt. Fryz gzymsowania dekorują snycerskie girlandy floralne.

Ołtarz wieńczy naczótek, z obrazem malowanym na desce, z wizerunkiem Jana Nepomucena (177cm x 97cm), w profilowanej, zamkniętej, od góry trójbocznie, ramie. W osi, flankowany dwiema, pełnoplastycznymi, figurami (wys. 130cm), przedstawieniami patronów fundatora, Św. Franciszka, po lewej oraz Św. Wacława, po prawej stronie. Naczótek ujęty jest w parę kolumn o kompozytowych kapitelach, na tle pilastrów, wspierających, przerwane gzymsowanie, z wstęgową snycerką, we fryzie. Naczótek spina, para ażurowych uszaków, o ornamentyce wstęgowo - cęgowej. Na gzymsach klęczą cztery figury aniołów, z przedmiotami Arma Christi w dłoniach i płomieniste wazy, na pierwszej kondygnacji. Ołtarz wieńczy rzeźba Pasji (250cm x 120cm), w promienistej glorii oraz dwa putta, podwieszane na sklepieniu. U podstawy krzyża przytwierdzony jest kartusz herbowy fundatora, zdobiony akantem i karbowaną wstęgą.

Retabulum ołtarzowe wznosi się na dwukondygnacyjnym cokole, podzielonym na trzy osie, o rzucie podporządkowanym architekturze nastawy. W części centralnej, mieści architektoniczne tabernakulum (160cm x 90 cm), z niszą, pierwotnie zamykaną dwoma obłymi skrzydłami, na wystawienie - u góry i szafką poniżej, ujętą w dwie kolumnienki, na tle pilastrów, wspierających gzymsowanie, spięte parą ażurowych uszaków. Tabernakulum wieńczy figura Baranka Apokaliptycznego. Ornamentyka snycerki ma formę karbowanej wstęgi i floralnych festonów, na pilastrach. Dwuskrzydłowe drzwiczki, mają dekoracje współczesne. Tabernakulum stoi na prostopadłościennym mencie, z antepedium, w profilowanej ramie o ornamentyce

wstęgowo - cęgowej. Osie boczne, mieszczą zamykane bramki, drzwi o wielobocznych płycinach z obrazami en grisaille, Św. Jana, po lewej i Św. Piotra, po prawej stronie. Nad bramkami są kartusze, dekorowane snycerką wstęgową, z inskrypcjami: „S. Dorothe Patrona ora pro nobis” i „S. Anna Patrona ora pro nobis”. Profilowane, prostokątne płyciny strefy cokołowej, dekorowane są snycerką wstęgowo - cęgową. Konstrukcja ołtarza jest skrzyniowa, z drewna modrzewiowego, spięta klinowymi ryglami, oparta na stolcowo - słupowej konstrukcji, kotwionej do ścian prezbiterium. Mechanizm zasuw jest typu korbowego z użyciem drewnianego bloczka.

STAN ZACHOWANIA

Ołtarz główny jest w bardzo złym stanie. Na niekorzyść przemawiają jego wyjątkowo znaczne rozmiary. Dotyczy to głównie konstrukcji ale także walorów estetycznych. Metalizacje są wtórne, z różnych etapów nawarstwienia warstw historycznych, złuszczenia warstwy malarskiej i gruntówki. Zmiany konstrukcyjne, naprawy doraźne, wpłynęły na destabilizację konstrukcji. Ołtarz jest wielokrotnie przemalowany farbami olejnymi, ostatnia warstwa - w różowej marmoryzacji - wydaje się być tzw. garniturem konserwatorskim, nawiązującym do warstwy pierwotnej.

Ołtarz główny jest jednolity stylistycznie, z elementami XVII-to wiecznymi. Metalizacje wykonane są w XX wieku, szlagmetalem oraz brązą olejną, w technice olejnej. Obrazy są zabrudzone, przemalowane. Obraz Matki Bożej, jest uszkodzony, po kolizji z zasuwą.

Warstwa malarska jest silnie spękana, złuszczona, z bardzo czytelną krakelurą. Struktura drewna jest mocno nadwyreżona, poprzez perforację, wywołaną przez żerujące owady. Występowało kilka gatunków. Statyka konstrukcji jest nadwątlona, może spowodować gwałtowne uszkodzenia i tym samym zniszczyć zabytek lub co

gorsza, zagrozić bezpieczeństwu osób znajdujących się w jego pobliżu. Łączenia klejowe i kołkowe straciły spójność. Rzeźba i dekoracja snycerska uzupełniane były gipsem, na armaturze z gwoździ stalowych, wzmocniana drutami i blachami. Używanie mechanizmu zasuwki stało się niemożliwe.

PROPONOWANY ZAKRES PRAC

Prace konserwatorskie przy ołtarzu głównym, w kościele pw. Wszystkich Świętych, poprzedzi inwentaryzacja oraz dokumentacja konserwatorska. Działania planowane są wieloetapowo. Zaleca się demontaż wszystkich ruchomych elementów ołtarza, obrazów, figur, dekoracji snycerskiej, zwieńczenia oraz tabernakulum.

Należy przeprowadzić ocenę stanu konstrukcji, elementów ołtarza, warstw malarskich oraz gruntówki. Wykonać badania pod kątem występowania mikroorganizmów i owadów żerujących w drewnie. Wykonać dezynfekcję, dezynsekcję oraz impregnację. Wykonać badania stratygraficzne warstw malarskich oraz gruntówki. Usunąć zabrudzenia, przemalowania i wtórne nawarstwienia. W oparciu o zidentyfikowaną warstwę pierwotną, wykonać jej konserwację z retuszem lub rewaloryzację, w oparciu o ustalenia komisyjne.

Obrazy należy poddać gruntownej konserwacji, ze szczególną troską. Obraz Matki Bożej, poddany profesjonalnej konserwacji 20 lat temu, należy poddać przeglądowi i zlikwidować uszkodzenia oraz oczyścić, z ewentualną korektą zabezpieczającego werniksu. Pozostałe obrazy mogą wymagać wielu gruntownych, skomplikowanych zabiegów.

Metalizacje należy oczyścić, odsłaniając złocenia pierwotne, wykonać ich konserwację lub poddać renowacji, z użyciem metali szlachetnych – złota, srebra, w technikach na połysk, mat lub z laserunkiem.

Korpus ołtarza poddany będzie konserwacji na miejscu (in situ). Konstrukcja ciesielska winna być wzmocniona, mechanizm zasuwki nowy, z zachowaniem oryginalnych elementów. Łączenia klejowe muszą zostać przywrócone.

Po zakończonych pracach, ołtarz będzie na powrót zmontowany i zabezpieczony warstwami ochronnymi.

PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

STOLARKA, SNYCERKA, RZEŻBA FIGURALNA

1. Dokumentacja fotograficzna i opisowa. Fotografia barwna 13cm x 18cm,; stan przed konserwacją, odkrywki, po odsłonięciu warstwy pierwotnej, po uzupełnieniu ubytków oraz stan po konserwacji. Dokumentacja opisowa : dziennik konserwatorski, przebieg badań, procesy technologiczne, środki i materiały.
2. Inwentaryzacja i demontaż elementów stolarskich, rzeźb figuralnych, detalu ornamentalnego.
3. Badania stratygraficzne. W oparciu o sondy stratygraficzne, wykonanie (mechaniczne skalpelem) odkrywek schodkowych, w warstwach polichromii i metalizacji, w celu rozpoznania, bądź wykluczenia warstwy pierwotnej. Przeprowadzenie odkrywek pasowych, w pierwszej warstwie chronologicznej i ocena jej stanu oraz jakości.
4. Badanie stanu drewna pod kątem występowania mikroorganizmów, owadów, określenie stopnia perforacji oraz ocena wytrzymałości konstrukcji.
5. Dezynfekcja środkami grzybobójczymi , dezynsekcja , impregnacja elementów drewnianych roztworem żywicy akrylowych w rozpuszczalnikach organicznych. Wzmocnienie bądź wymiana elementów konstrukcyjnych. Zabezpieczenie antykorozyjne, metalowych połączeń, inhibitorem korozji żelaza, utwalenie adhezyjnym lakierem poliuretanowym, lub woskiem mikrorystalicznym.
6. Zdejmowanie przemaalowań, retuszy oraz rekonstrukcji, mechaniczne, skalpelem (na sucho), chemicznie mieszaniną rozpuszczalników organicznych na nośniku parafinowym, nadmuchiemy ciepłego powietrza.
7. Naprawy, rekonstrukcje stolarskie, wymiana i weryfikacja elementów wtórnych.

8. Uzupełnienie ubytków formy snycerki sezonowanym drewnem, wypełnienie braków gruntówki, kitem emulsyjnym. Konserwacja, rekonstrukcje i retusz polichromii. Na elementach dorabianych, odtworzona polichromia, w nawiązaniu do malatury oryginalnej. Zabezpieczenie powierzchni werniksem .
9. Renowacja, retusz i rekonstrukcja elementów metalizowanych złotem i srebrem, w technice na bolus lub w technice olejnej zgodnie z zakresem złoceń oryginalnych, zachowanych w ołtarzu.

OBRAZY

1. Sporządzenie dokumentacji konserwatorskiej:
  - dokumentacja fotograficzna, barwna 13 cm x 18 cm, stan przed konserwacją, w czasie i po konserwacji
  - dokumentacja opisowa: dziennik konserwatorski, badania, procesy technologiczne, materiały i narzędzia konserwatorskie.
2. Zabezpieczenie pęknięć, złuszczeń, odspojień warstwy malarskiej i gruntówki, bibułką japońską, podklejoną polialkoholem lub mieszaniną wosku i żywicy damarowej, w benzynie lakowej.
3. Demontaż obrazów z ram ołtarzowych.
4. Transport obrazów do pracowni.
5. Dezynfekcja oraz wstępne oczyszczenie lica i odwrocia.
6. Ocena konstrukcji i stanu drewna. Badanie podobrazia, weryfikacja wcześniejszych konserwacji.
7. Badania fizyko – chemiczne, Ocena w świetle dziennym, ultrafioletowym. Badania chemiczne warstw obrazu.
8. Usunięcie pociemniałych warstw werniksu i ciągła obserwacja w świetle ultrafioletowym.
9. Usunięcie bądź korekta starych reperacji, kitów, protez itp., mechanicznie - igłą, skalpelem, lub chemicznie – rozmiękczać tamponami zwilżonymi w rozpuszczalnikach.
10. Naprawa podobrazia. Dezynfekcja, dezynsekcja, impregnacja, przywrócenie połączeń klejowych, uzupełnienia drewnem lub kompozytem trocinowym.
11. Uzupełnienie gruntówki, kity kredowo – klejowo – celulozowe, kity emulsyjne, akrylowe .

12. Zabezpieczenie antykorozyjne, metali, zamków drzwi, inhibitorem korozji i woskiem mikrokrystalicznym.
13. Pokrycie warstwy malarskiej werniksem retuszerskim.
14. Retusz scalający, puentylistyczny lub imitacyjny, farbami żywicznymi Restauro, Renesans.
15. Werniks końcowy, damarowy.
16. Transport obrazów i montaż w ramie z zapewnieniem wentylacji od strony odwrocia obrazu.

KONSTRUKCJA CIESIELSKA, MECHANIZM ZASUWY

1. Wzmocnienie konstrukcji ciesielskiej, nowymi, elementami drewnianymi, sezonowanymi, klejonymi i stalowymi okuciami.
2. Wykonanie nowych elementów zasuw, aluminiowe prowadnice, na wózkach jezdnych, system stalowych bloczków, lina stalowa, napęd elektryczny i ręczny.
3. Pełna zachowawcza konserwacja oryginalnego mechanizmu.
4. Dodatkowe kotwienia konstrukcji, połączenia śrubowe.